

**ՎԱՐՉԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ԲՈՂՈՔԱՐԿՈՒՄԸ ՈՐՊԵՍ ԻՐԱԿԱԿԱՆ
ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆԱԿԵՏ ՄԻՋՈՑ ***

ՀՏԴ 342

DOI: 10.52063/25792652-2025.3.26-83

ԷԼԻՆԱ ԳԵՂԱՄՅԱՆ

Երևանի պետական համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետի
սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի դասախոս,
«Թաուեր Ինթերնեյշնլ Զոնասայթանտս» ՓԲԸ
իրավաբանական ծառայության ղեկավար,
ք. Երևան, Հայաստանի Հանրապետություն

elin.geghamyan@ysu.am

ORDID: 0000-0003-0186-6941

Սույն գիտական հոդվածի նպատակն այն չափանիշների սահմանումն ու վերհանումն է, որոնց առկայության դեպքում վարչական կարգով բողոքարկումը կարող է որակվել որպես իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոց:

Սույն գիտական հոդվածի խնդիրներն են վարչարարության վարչական կարգով բողոքարկման իրավունքի վերլուծությունը՝ որպես ՀՀ Սահմանադրության և կոնվենցիոն պարտավորությունների համատեքստում պաշտպանության արդյունավետ միջոց, վարչական բողոքարկման համակարգի արդյունավետության բաղադրատարրերի առանձնացումը՝ բողոքը քննող մարմնին առաջադրվող պահանջների, բողոքի քննության ընթացակարգի և բողոքարկման համակարգին առաջադրվող ընդհանուր պահանջների տեսանկյունից, ինչպես նաև վարչական կարգով բողոքը քննող մարմնի «անկախությունը» առաջադրվող պահանջների սահմանումը:

Հետազոտությունն իրականացվել է դոկտրինալ և նորմատիվ վերլուծության, սահմանադրական և կոնվենցիոն դրույթների համակարգային և թելեոլոգիական մեկնաբանության, համեմատական և քննադատական մեթոդներով:

Վերոնշյալ մեթոդների կիրառման արդյունքում հեղինակը վեր է հանում վարչական բողոքարկման համակարգի արդյունավետության բաղադրատարրերը՝ բողոքը քննող մարմնին առաջադրվող պահանջների, բողոքի քննության ընթացակարգի և բողոքարկման համակարգին առաջադրվող ընդհանուր պահանջների տեսանկյունից: Բողոքը քննող մարմնին առաջադրվող չափանիշների համատեքստում հեղինակն եզրահանգում է, որ բողոքը քննող մարմնի «անկախությունը» պետք է գնահատվի՝ հիմք ընդունելով ոչ թե դրա կառուցվածքային, ինստիտուցիոնալ կարգավիճակը, այլ գործառույթային անհրաժեշտ ինքնուրույնությունը, վարչարարությունն իրականացրած մարմնից առանձնացվածությունը, լիազորությունների շրջանակը և բողոքի քննության գործնական չափանիշները: Հեղինակն եզրակացնում է նաև, որ վարչական կարգով բողոքարկման համակարգի արդյունավետության չափման հիմնաքարային չափանիշը այդ համակարգի օբյեկտիվ և գործնականում արդյունավետ կարողությունն է՝ ապահովել խախտված իրավունքների իրական վերականգնումը:

* Հոդվածը ներկայացվել է 13.10.2025թ., գրախոսվել՝ 02.11.2025թ., տպագրության ընդունվել՝ 30.12.2025թ.:

Հիմնաբաներ. վարչական բողոք, արդյունավետ պաշտպանության միջոց, խախտված իրավունքների վերականգնում, վարչարարության բողոքարկում, գործառուությանն անկախություն, դատարանների ծանրաբեռնվածություն, վարչական մարմին:

Ներածություն

Իրավական արդյունավետ պաշտպանության միջոցների սկզբունքը իրավունքի գերակայությունը որպես իրենց իրավական համակարգի սկզբունք հռչակած երկրների իրավական համակարգերում ներկայումս իր ուրույն և ծանրակշիռ տեղն ունի: Իրավունքի գերակայության անբաժանելի մաս հանդիսանալով՝ իրավական արդյունավետ պաշտպանության միջոցների իրավունքը սերտորեն կապված է նաև օրենքի առաջ հավասարության, անձի արժանապատվության, իրավունքների հավասար պաշտպանվածության, դատական պաշտպանության և դատական ակտերի անփոփոխելիության սկզբունքների հետ:

Այս սկզբունքը նախևառաջ պահանջում է, որ պետությունն իր իրավական համակարգը կառուցի այնպես, որ երաշխավորի անձի իրավունքների իրական և արդյունավետ պաշտպանություն (von Colson 23), և չստեղծվի այնպիսի իրավիճակ, երբ իրավունքների իրականացումն ու պաշտպանությունը կդառնա անհնար կամ զգալիորեն դժվար (Fisscher et al. 37; Palmisani 27; Courage and Crehan 29; Preston et al. 39; Kutz-Bauer 57; Recheio-Cash & Carry 17–18; Adeneler et al. 95; Jonkman et al. 28, Galetta et al. 15): Չնայած ՀՀ Սահմանադրությունն ուղղակիորեն չի ամրագրում իրավունքների պաշտպանության արդյունավետության սկզբունքը, այն ներպետական իրավական համակարգում իր անժխտելի տեղն ունի՝ հաշվի առնելով Սահմանադրության 61-րդ հոդվածում դատական պաշտպանության հիմնարար իրավունքի ամրագրումը որպես «արդյունավետ դատական պաշտպանության» իրավունք, իսկ մյուս կողմից՝ Սահմանադրության 75-րդ հոդվածի պահանջը՝ հիմնական իրավունքները և ազատությունները կարգավորելիս դրանց արդյունավետ իրականացման կազմակերպական կառուցակարգեր և ընթացակարգեր ամրագրելու վերաբերյալ: Այս սկզբունքն ուղղակիորեն ամրագրված է նաև ներպետական իրավական համակարգի անբաժան մասը հանդիսացող՝ Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) 13-րդ հոդվածով:

Թեև այս սկզբունքն ավանդաբար կապվել է դատական պաշտպանության իրավունքի հետ, իրավական պաշտպանության միջոցի արդյունավետությունը միայն դատական գործընթացներին առաջադրվող պահանջ չէ: Կոնվենցիան արդյունավետ պաշտպանության միջոցի իրավունքն ամրագրող 13-րդ հոդվածում չի օգտագործում «տրիբունալ» հասկացությունն այն իմաստով, ինչ 6-րդ հոդվածում՝ իրավունքի պաշտպանության միջոցի արդյունավետության հիմքում դնելով բողոքը քննող մարմնի՝ գործնականում արդյունավետ կարողությունը՝ հասցեագրելու իրավունքի խախտումը և ապահովելու խախտված իրավունքի վերականգնումը:

Այսպիսով՝ իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի իրավունքը ժամանակակից ժողովրդավարական իրավական համակարգերում կարևորագույն նշանակություն ունեցող սկզբունք է, որը կիրառելի է նաև վարչական իրավահարաբերություններում: Խարսխված լինելով իրավունքի գերակայության սկզբունքի վրա՝ այն պահանջում է, որ իրավունքը խախտված անձի համար երաշխավորված լինի այնպիսի գործիքակազմին հասանելիությունը, որը կապահովի իր խախտված իրավունքի իրական վերականգնումը:

Վարչական իրավունքի համակարգում պաշտպանության արդյունավետ միջոցի ներքո նախևառաջ ներառվում է վիճելի վարչական ակտը վարչական կամ դատական կարգով վիճարկելու իրավունքը (Đanić Čeko and Kovač 3): Չնայած այն հանգամանքին, որ վարչական կարգով բողոքարկումը շատ երկրներում հանդես է

գալիս որպես դատական վերանայմանը նախորդող պարտադիր կամ կամընտրելի փուլ, հաճախ նաև՝ դատական կարգով բողոքարկման այլընտրանք, պաշտպանության արդյունավետ միջոցի չափանիշների կիրառելիությունը վարչարարության վարչական կարգով բողոքարկման համակարգի նկատմամբ դեռևս վիճելի է: Գիտական աղբյուրներում այս առնչությամբ բանավեճի հիմքում հաճախ դրվում է այն գաղափարը, որ գործադիր իշխանության համակարգում, հաճախ վարչարարությունն իրականացրած մարմնի հետ միևնույն համակարգում գտնվող մարմնի կողմից վարչական բողոքի քննարկումը, երբ չկա ինստիտուցիոնալ անկախություն, արդեն իսկ բացառում է իրավական պաշտպանության միջոցի արդյունավետության ամենակարևոր՝ բողոքը քննող մարմնի անկախության պահանջին համապատասխանությունը, հետևաբար նաև՝ բողոքարկման համակարգի համապատասխանությունն այդ պահանջներին:

Թե՛ գիտական մակարդակում, թե՛ միջազգային մարմինների դիրքորոշումներում ընդգծվում է, որ վարչական բողոքարկման հնարավորությունն ինքնին չի կարող վկայել իրավունքի արդյունավետ պաշտպանության միջոցի առկայության մասին. բողոքարկումը որպես արդյունավետ միջոց կարող է համարվել միայն, եթե ապահովված են անհրաժեշտ ընթացակարգային երաշխիքները, վերանայման անհրաժեշտ շրջանակը և բողոքարկման արդյունքում կայացվող որոշումների կատարելիությունը: Որպես կարևորագույն սկզբունք՝ ընդգծվում է, որ վարչական բողոքարկումը չի կարող համարվել արդյունավետ պաշտպանության միջոց, եթե ապահովված չէ բողոքը քննող մարմնի՝ գործադիր իշխանությունից ինստիտուցիոնալ անկախությունը և կառուցվածքային առանձնացումը՝ միաժամանակ ընդգծելով, որ միայն այս ձևական առանձնացումը բավարար չէ արդյունավետությունը փաստելու համար, եթե բողոքը քննող մարմինը գործառույթային պատշաճ կարողություն չունի՝ հասցեագրելու խախտումները և գործնականում տրամադրելու իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոց (ReNEUAL; Craig 749–52):

Վերոգրյալի համատեքստում նախևառաջ քննարկման ենթակա է այն հարցը, թե, արդյո՞ք, իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի իրավունքը կիրառելի է վարչարարության բողոքարկման, այդ թվում՝ վարչական կարգով բողոքարկման նկատմամբ, և, արդյո՞ք, վարչարարության բողոքարկման համակարգի արդյունավետությունը ենթակա է գնահատման, ի թիվս այլնի, նաև պաշտպանության արդյունավետ միջոցին առաջադրվող պահանջներին վերջինիս համապատասխանության տեսանկյունից:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը (այսուհետ՝ ՄԻԵԴ), անդրադառնալով Կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածում կիրառվող «պետական մարմին» եզրույթին, ընդգծել է, որ այդ հասկացության ներքո միայն դատարանները չեն, և, ի տարբերություն Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի, որը կոնվենցիոն իմաստով տրիբունալին խիստ պահանջներ է առաջադրում (Golder 33, Klass 67, Rotaru 69, Driza 116), 13-րդ հոդվածի համատեքստում որպես իրավասու մարմին կարող են հանդես գալ նաև օմբուդսմենը (Leander), վարչական մարմինը, օրինակ՝ նախարարը (Boyle and Rice), կամ քաղաքական մարմինը, ինչպիսին է, օրինակ, խորհրդարանական հանձնաժողովը (Silver 114–115)՝ այլ գործերի շրջանակում ընդգծելով, որ իրավունքի պաշտպանության միջոցն արդյունավետ համարելու տեսանկյունից կարևոր է ոչ թե կոնկրետ մարմնի անվանումը կամ կարգավիճակը, այլ այն լիազորությունները և ընթացակարգային երաշխիքները, որոնցով օժտված է տվյալ մարմինը (Silver 114–115, Kudła 157, Mugemangango 67): ՄԻԵԴ-ը պարտադիր է համարում նաև այդ մարմնի՝ պարտադիր իրավաբանական ուժ ունեցող որոշում կայացնելու լիազորության առկայությունը (Silver 114–115), և այս համատեքստում պարզապես խորհրդատվական բնույթի եզրակացություններ կայացնելու լիազորություն ունեցող մարմինների կողմից բողոքների քննությունը չի դիտարկում որպես պաշտպանության

արդյունավետ միջոց (Zazanis 47): Մյուս կողմից, քննարկվող իրավունքը կիրառելի է վարչական մարմնի կամ գործադիր մարմնի կողմից կայացված բոլոր վարչական ակտերի նկատմամբ (Al-Nashif 137):

Այսպիսով, վարչարարության բողոքարկման իրավունքն ինքնին վարչական իրավահարաբերություններում վարչարարության հասցեատիրոջ համար պաշտպանության արդյունավետ միջոցի կարևորագույն բաղադրատարր է, որից մեխանիկորեն, պարզապես վարչական բողոքը քննող մարմնի՝ դատարան չհանդիսանալու հանգամանքի ուժով, չի կարող դուրս թողնվել վարչարարության վարչական կարգով բողոքարկումը: Իրավունքի գերակայության սկզբունքը և պաշտպանության արդյունավետ միջոցի իրավունքը ենթադրում են բողոքարկման թե՛ վարչական, թե՛ դատական համակարգի համապատասխանություն՝ այս իրավունքի համատեքստում արդյունավետության չափանիշներին:

Վարչական կարգով բողոքը քննող մարմնի ինստիտուցիոնալ անկախությունը. ձևական առանձնացումից դեպի գործառուլային ինքնուրույնություն

Պաշտպանության միջոցների արդյունավետության սկզբունքը, այսպիսով, իրավունքի գերակայության սկզբունքից ածանցվող իրավունք է, քանի որ այն իրավական համակարգը, որը հիմնարար իրավունքները ճանաչելով չի ապահովում դրանց խախտման դեպքում գործնականում արդյունավետ վերականգնումը, չի կարող համարվել այդպիսի իրավունքների պաշտպանությունն ապահովող համակարգ: Այս համատեքստում իրավական արդյունավետ պաշտպանության միջոցների սկզբունքը հիմնարար իրավունքի նորմատիվ ամրագրման և գործնականում կիրառելիության կամուրջն է:

Հետևաբար՝ իրավական պաշտպանության միջոցների արդյունավետության սկզբունքը նաև այդպիսի կամուրջ է՝ վարչարարության բողոքարկման՝ օրենսդրորեն ամրագրված իրավունքի և այդպիսի բողոքարկման արդյունքում խախտված իրավունքի գործնականում իրական վերականգնման միջև: Նաև այս համատեքստում, ինչպես վերը նշվել է, վարչարարության վարչական կարգով բողոքարկումը չպետք է ապրիորի կերպով դուրս թողնվի իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների համակարգից: Կարծում ենք, որ բողոքարկման համակարգի արդյունավետությունը թե՛ ընդհանուր առմամբ, և թե՛ նաև արդյունավետ պաշտպանության միջոցի համատեքստում պետք է քննարկման առարկա դարձվի վարչական բողոքը քննող մարմնի գործառուլային ինքնուրույնության, վարութային երաշխիքների և խախտումները գործնականում շտկելու կարողությունից ելնելով, և գնահատման առարկա դարձվի ինչպես կոնկրետ վարչական բողոքի քննության տեսանկյունից, այնպես էլ վարչական բողոքարկման ընդհանուր համակարգի արդյունավետության տեսանկյունից:

Այսպես, վարչական բողոքարկման արդյունավետության բովանդակային ամենակարևոր չափանիշը բողոքի քննության արդյունքում անձի խախտված իրավունքի վերականգնման **իրական հնարավորության առկայությունն է**. պաշտպանության միջոցը կարող է արդյունավետ համարվել միայն այն դեպքում, երբ ունակ է ապահովելու խախտված իրավունքի ամբողջական վերականգնումը (Pine Valley 1989): Այս համատեքստում խախտված իրավունքի վերականգնման հնարավորության ապահովման առաջին նախապայմանն այն է, որ անձի համար պետք է երաշխավորված լինի իր իրավունքների և օրինական շահերի խախտման դեպքում իրավասու մարմնին համապատասխան բողոք ներկայացնելու իրավունքը: Ինչպես իրավական պաշտպանության այլ միջոցները, այնպես էլ վարչարարության բողոքարկման իրավունքը, նույնիսկ լավագույն վարույթային երաշխիքներ ունենալու և ժամանակակից չափանիշներին բավարարելու դեպքում չեն կարող իրավական

պաշտպանության արդյունավետ միջոց համարվել, եթե բողոքարկման իրավունքն ընձեռված է անհամաչափ նեղ շրջանակի սուբյեկտների, և վարչարարության հետևանքով իր իրավունքը կամ օրինական շահը խախտված անձը չունի գործնականում երաշխավորված՝ վարչարարության բողոքարկման իրավունք (Cսնվոց 46, Petkov 82):

Մյուս կողմից, վարչարարության բողոքարկման արդյունքում խախտված իրավունքի վերականգնման իրական հնարավորությունը չի կարող մեկնաբանվել այնպես, որ արդյունավետ համարվի միայն այն ընթացակարգը, որը վարչարարությունը բողոքարկող անձի համար երաշխավորում է բողոքի քննության բարենպաստ ելք: Չնայած նրան, որ բողոքարկող անձի տեսանկյունից իրավունքի պաշտպանությունն արդյունավետ է միայն այն դեպքում, երբ երաշխավորում է վերջինիս համար բարենպաստ արդյունքը, իրավական պաշտպանության միջոցի ընդհանուր արդյունավետությունը, այդ թվում՝ բողոքարկման արդյունավետությունը, չի կարող պայմանավորվել զուտ այդ գործոնով (Swedish Engine Drivers' Union 50, Costello-Roberts 40, Hilal 78). բողոքի քննության գործընթացն արդյունավետ է, եթե երաշխավորվում է շահագրգիռ անձի համար գործնականում հասանելի և համապատասխան լիազորություն ունեցող մարմնի կողմից իր բողոքի ամբողջական քննությունը՝ անկախ գործի փաստացի ելքից (C.): Այսպիսով՝ պատշաճ կազմակերպված և բավարար թափանցիկություն ունեցող վարչական կարգով բողոքարկման համակարգն ընդունակ է ֆիզիկական ու իրավաբանական անձանց մոտ բավարար վստահություն և դրա արդյունավետության նկատմամբ համոզմունք առաջացնելու նույնիսկ այն դեպքում, երբ իրենց կողմից ներկայացված բողոքը մերժվում է:

Իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցին առաջադրվող չափանիշների համատեքստում վարչարարության վարչական կարգով բողոքարկման համակարգի արդյունավետության չափման հաջորդ չափանիշների խումբը կապված է բողոքը քննող մարմնի հետ: Ինչպես վերը նշվել է, այս առումով մինչ օրս թե՛ տեսական աղբյուրներում, թե՛ Եվրոպական Միության և Եվրոպայի խորհրդի իրավասու մարմինների դիրքորոշումների համատեքստում գերակշռում է այն տեսակետը, որ վարչական բողոքարկման արդյունավետության տեսանկյունից կարևորագույն նշանակություն ունի բողոքը քննող մարմնի՝ վարչարարությունն իրականացրած մարմնից անկախությունը և առանձնացվածությունը (CPT 87):

Հարկ է, սակայն, փաստել, որ չնայած այն հանգամանքին, որ իր վճիռներում ՄԻԵԴ-ը ևս կարևորում է վարչական բողոքը քննող մարմնի անկախությունը, դատարանը «անկախություն» հասկացության չափանիշը չի բարձրացնում այնքան, որ դա համարելի լինի վարչարարության դեմ բերված բողոքները միայն պետական իշխանության այլ ճյուղի մարմնի, օրինակ՝ միայն դատարանի կողմից քննվելուն: Այս համատեքստում գտնում ենք, որ «անկախություն» եզրույթը պետք է մեկնաբանվի ոչ թե զուտ բողոքը քննող մարմնի կառուցվածքից, ինստիտուցիոնալ դիրքավորումից ելնելով, այլ հիմք ընդունելով տվյալ մարմնի գործառնության ինքնուրույնությունը և լիազորությունների շրջանակը: Հետևաբար, մեր մոտեցմամբ, վարչական կարգով բողոքը քննող մարմինները, անկախ նրանից, թե դրանք ներառված են գործադիր իշխանության համակարգում, թե՛ ոչ, անկախ նրանից, թե ինստիտուցիոնալ ինչ հարաբերակցության մեջ են վարչարարությունն իրականացրած մարմնի հետ, կարող են բավարարել իրավունքի պաշտպանության արդյունավետ միջոցի իրավունքի համատեքստում առաջադրվող անկախության չափանիշին, եթե լիազորությունների շրջանակի և բողոքի քննության գործնական չափանիշների տեսանկյունից ապահովում են ոչ իրավաչափ վարչարարության ցանկացած դրսևորում արձանագրելու բավարար գործիքակազմ: Ուստի հաջորդիվ քննարկման ենթակա են այն չափանիշները, որոնց առկայության դեպքում բողոքը քննող մարմնը կարող է

համարվել գործառույթային բավարար ինքնուրույնություն և խախտված իրավունքների՝ գործնականում արդյունավետ վերականգնումն ապահովող:

Այսպես՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ բողոքը քննող մարմնի անկախության հիմքում դրվող չափանիշը պետք է լինի այդ մարմնի լիազորությունների շրջանակը և իրական կարողությունը՝ բողոքը քննել արդյունավետության չափանիշին բավարարող ընթացակարգով, ուստի՝ օրենսդրի, մյուս կողմից՝ վարչական մարմնի պարտականությունն է՝ ապահովել բողոքը քննող պաշտոնատար անձանց գործառույթային անկախությունը և ինքնուրույնությունը՝ վարչարարությունն իրականացրած անձանցից: Սա նախնառաջ ենթադրում է, որ գործնականում պետք է բացառվի Հայաստանի Հանրապետությունում վարչական մարմինների պրակտիկ գործունեության մեջ հաճախ հանդիպող այն իրավիճակը, երբ վարչարարության դեմ վերադասության կարգով բերված բողոքները, այդ թվում՝ վերադաս վարչական մարմնին ներկայացված բողոքները (օրինակ՝ նախարարություն ներկայացված՝ նախարարությանը ենթակա մարմնի կողմից կայացված վարչական ակտի դեմ բերված բողոքը) մակագրվում և քննվում են այն նույն պաշտոնատար անձի կամ ստորաբաժանման կողմից, որն իրականացրել է տվյալ վարչարարությունը:

Եվրոպայի խորհրդի կողմից հրապարակված մի շարք փաստաթղթերում վերը հիշատակված խնդրի լուծման համար խորհուրդ տրվող ամենահասանելի քայլերից մեկը վարչական մարմնում բողոքները քննող առանձին ստորաբաժանում ունենալն է կամ առնվազն այդ գործառույթն այնպիսի պաշտոնատար անձանց վերապահելը, որոնք ներգրավված չեն բողոքարկվող վարչարարության իրականացման գործընթացում՝ բացառելով բողոքը քննող պաշտոնատար անձանց՝ բողոքարկվող որոշման, գործողության կամ անգործության առնչությամբ նախկինում ունեցած ուղղակի ներգրավվածությունը (Cooke et al. 33):

Հարկ է ընդգծել նաև, որ նույնիսկ այն դեպքում, երբ թե՛ օրենսդրական և թե՛ գործնական մակարդակում ապահովված կլինի վարչական բողոքը քննող մարմնի՝ գործառույթային բավարար ինքնուրույնությունը և առանձնացվածությունը վարչարարությունն իրականացրած վարչական մարմնից, դա չի կարող համարվել բավարար՝ իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի տեսանկյունից: Անհրաժեշտ է նաև, որ արդյունավետության չափանիշներին համապատասխան են բողոքի քննության ընթացակարգը, բողոքը քննող մարմնի լիազորությունները, բողոքի քննության արդյունքում կայացվող որոշման իրավական բնույթն ու գործնականում կատարելիությունը:

Նույնիսկ բողոքի ըստ էության քննությանն առաջադրվող վերոնշյալ պահանջների ապահովման դեպքում վարչարարության բողոքարկումն արդյունավետ չի կարող համարվել, եթե իրավունքի պաշտպանությունը տրամադրվում է ուշացած, ուստի վարչարարության բողոքարկման արդյունավետության հաջորդ չափանիշը վարչական բողոքի քննությունն է ողջամիտ ժամկետում (Kadiķis 62, Pine Valley, Payet 131–134): Ուստի վարչարարության՝ ինչպես վարչական, այնպես էլ դատական կարգով բողոքարկման դեպքում պետք է երաշխավորվի բողոքի քննությունը, դրա արդյունքում համապատասխան որոշման կայացումը և անձի խախտված իրավունքների փաստացի վերականգնումը ողջամիտ, իսկ վարչական կարգով բողոքարկվելու դեպքում՝ նաև առավելագույն սեղմ ժամկետում՝ «վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» օրենքի 11-րդ հոդվածով ամրագրված՝ տնտեսվարության սկզբունքի պահանջը:

Բողոքը քննող վարչական մարմնը պետք է ապահովի հանգամանքների ամբողջական, օբյեկտիվ և անկողմնակալ քննությունը, գործի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող բոլոր հանգամանքների բացահայտումը, ունենա բավարար գործիքակազմ՝ հաստատելու համապատասխան փաստերը, ըստ անհրաժեշտության պարզելու որոշ հանգամանքներ սեփական նախաձեռնությամբ՝ չսահմանափակվելով բողոքի հիմքերով կամ վարչարարությունն իրականացրած վարչական մարմնի

ներկայացրած պարզաբանումներով (European Standards 5): Հատկանշական է, որ վարչարարության բողոքարկման արդյունավետության՝ վերը քննարկված չափանիշները, ըստ էության, առանձնացվել են Նաև Վենետիկի հանձնաժողովի կողմից (CDL-AD(2016)007-e):

Այս համատեքստում յուրաքանչյուր կոնկրետ գործի քննության շրջանակում վարչարարության բողոքարկման համակարգի արդյունավետությունը գնահատելիս հիմնաքարային նշանակություն ունի նաև ընթացակարգային առանձին երաշխիքների ապահովվածությունը, ինչպիսիք են վերևում քննարկված՝ վարչական բողոքի քննարկման արդյունքում խախտված իրավունքի իրական վերականգնման հնարավորությունը, վարչարարության արդյունքում «տուժող» անձի համար բողոքարկման իրավունքի երաշխավորվածությունը, վարչական բողոքի արդարացի, ողջամիտ ժամկետում քննությունը՝ բողոքի քննության առնչությամբ իրական շահագրգռվածություն ունեցող անձանց՝ բողոքարկման վարույթում մասնակցության ապահովմամբ, ինչպես նաև բողոքի առնչությամբ կայացվող որոշման պարտադիր բնույթը և դրա՝ գործնականում կատարելիության ապահովման հնարավորությունը:

Բողոքարկման համակարգի արդյունավետության ընդհանուր չափանիշները

Բացի վարչական կարգով բողոքարկման համակարգին առաջադրվող վերոնշյալ՝ առավելապես կոնկրետ գործի քննության արդյունավետության չափանիշներից, կարևորագույն նշանակություն ունի վարչարարության բողոքարկման ընդհանուր համակարգի արդյունավետության ապահովումը և վարչական կարգով բողոքարկման համակարգի վերակառուցումն այնպես, որ վարչական կարգով բողոքարկումը, պարզապես վարույթային իրավունք ու հնարավորություն հանդիսանալուց զատ, փոխակերպվի խախտված իրավունքների իրական վերականգնման միջոցի:

Նշվածը հատկապես կարևորվում է Հայաստանի Հանրապետությունում վարչական բողոքարկման համակարգի զարգացման ներկայիս փուլում, երբ դատարանների ծանրաբեռնվածության նվազեցումը, մյուս կողմից էլ՝ վարչական բողոքարկման համակարգի զարգացումը հաճախ փորձ է արվում կապել պարզապես վարչական կարգով բողոքարկումը պարտադիր դարձնելու անհրաժեշտության հետ: Վարչական կարգով բողոքարկման փոխակերպումը դատական պաշտպանության այլընտրանքից դեպի դատական պաշտպանության իրավունքի իրացման նախապայմանի, սակայն, առանց պատշաճ ուշադրություն հատկացնելու նախևառաջ վարչական բողոքարկման համակարգի՝ պաշտպանության արդյունավետ միջոցի տեսանկյունից վերակառուցմանը և գործնականում արդյունավետ՝ վարչական բողոքարկման երաշխավորմանը, կարծում ենք, անհամատեղելի է ՀՀ Սահմանադրության և Հայաստանի Հանրապետության կոնվենցիոն պարտավորությունների հետ: Նախ, վարչական կարգով բողոքարկման համընդհանուր պարտադիրությունը բողոքարկման համակարգի՝ ներկայիս՝ գործնականում անարդյունավետության պայմաններում ողջամտորեն կհանգեցնի խախտված իրավունքների իրական վերականգնման արհեստական հետաձգմանն ու խոչընդոտմանը: Մյուս կողմից՝ այն, հանդես գալով որպես դատական պաշտպանության իրավունքի սահմանափակում, այդպիսի սահմանափակմանն առաջադրվող ՀՀ Սահմանադրությամբ ու ՄԻԵԴ-ի կողմից առաջադրված պահանջներին չբավարարելու դեպքում հանգեցնելու է նաև դատական պաշտպանության իրավունքի ոչ իրավաչափ սահմանափակման:

Ուստի գտնում ենք, որ վարչական կարգով բողոքարկման՝ որոշ դեպքերում կամ որպես ընդհանուր կանոն, պարտադիրության հարցը, ժամանակակից վարչական իրավունքում կարևորագույն նշանակություն ունենալով հանդերձ, պետք է քննարկման առարկա դառնա միայն վարչական բողոքարկման այնպիսի համակարգ

ուներցող իրավական համակարգում, որն ապահովում է իրավական պաշտպանության միջոցի արդյունավետության ամենաբարձր չափանիշները:

Ուսումնասիրված աղբյուրների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ ներկայումս բավականին տարածված է այն մոտեցումը, որ վարչարարության վարչական կարգով բողոքարկման համակարգն արդյունավետ է, եթե բողոքների քննության և ծագած վեճերը լուծելու շնորհիվ էականորեն նպաստում է դատարանների ծանրաբեռնվածության նվազեցմանը (Kovač 2): Նշված մեկնաբանությունը, սակայն, թեպետ ընդհանուր առմամբ բողոքարկման համակարգի արդյունավետության կարևորագույն չափանիշ է առանձնացնում, այնուամենայնիվ, միայն շատ ընդհանուր և մակերեսային է բնութագրում այն: Նախևառաջ, ինչպես վերև արդեն նշվել է, վարչարարության բողոքարկման արդյունավետությունը որոշվում է ոչ թե բողոքը բավարարված կամ մերժված լինելու հանգամանքից ելնելով, այլ տվյալ մարմնի՝ բողոքի բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ քննությունն ապահոված լինելով և վերջինիս՝ բողոքը վերջնականորեն լուծող որոշում կայացնելու՝ գործնականում երաշխավորված լիազորության առկայությամբ:

Արդյունավետ պաշտպանության միջոցի համատեքստում «անկախության» նույնիսկ ամենաբարձր չափանիշներին բավարարող վարչական մարմնի կողմից քննված բողոքների արդյունքում կայացված որոշումները կարող են դատական վիճարկման առարկա դառնալ, և շատ դեպքերում դրանք վիճարկվելու են, քանի որ արդյունավետությունը չի կարող կապվել բացառապես բողոքարկող սուբյեկտի՝ բողոքի արդյունքում կայացված որոշմանը համաձայն լինելու հետ: Դատարանների ծանրաբեռնվածության նվազեցումը կարող է լինել արդյունավետության հետևանք, սակայն չի կարող դիտարկվել որպես դրա ինքնուրույն չափանիշ, քանի որ բողոքարկման մեխանիզմը կարող է նվազեցնել դատարանների ծանրաբեռնվածությունը նաև ոչ արդյունավետ քննության հաշվին: Վարչական բողոքարկումից հետո դատարան ներկայացված հայցերի ուսումնասիրության տեսանկյունից առավել արժեքավոր տվյալներ կարող է հաղորդել վարչական կարգով մերժված բողոքներից հետո վարչական դատարան ներկայացված հայցերը հետագայում դատարանի կողմից բավարարվելու տոկոսային ցուցանիշը՝ այն համատեքստում, որ այս ցուցանիշի էական բարձր լինելը կվկայի վարչական մարմինների կողմից բողոքների՝ գործնականում ոչ լիարժեք ու արդյունավետ քննության մասին:

Եզրակացություն

Այսպիսով, վերոգրյալի հիման վրա կարող ենք եզրակացնել, որ.

1. Իրավական արդյունավետ պաշտպանության միջոցի՝ ՀՀ Սահմանադրությամբ և Կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածով երաշխավորված իրավունքը, որպես իրավունքի գերակայության հիման վրա խարսխված կարևորագույն իրավունք և սկզբունք, կիրառելի է նաև վարչարարության վարչական կարգով բողոքարկման համակարգի նկատմամբ, և վարչական կարգով բողոքը քննող մարմինների՝ ոչ դատական կարգավիճակը, ինչպես նաև վերջիններիս՝ վարչական մարմինների ընդհանուր համակարգում տեղակայվածությունը, ինքնին չեն բացառում վարչական կարգով բողոքարկման՝ արդյունավետ պաշտպանության միջոց համարվելը:

2. Իրավական արդյունավետ պաշտպանության միջոցի ապահովման տեսանկյունից վարչական բողոքը քննող մարմնի «անկախությունը» պետք է մեկնաբանվի ոչ թե ձևական, այլ գործառույթային համատեքստում, և բողոքը քննող մարմինն անկախության այդ աստիճանին բավարարում է ոչ թե վերջինիս՝ գործադիր իշխանության համակարգում ներառված լինելուց ելնելով, այլ վերջինիս՝ գործառույթային անհրաժեշտ ինքնուրույնությունից, վարչարարությունն

իրականացրած մարմնից առանձնացվածությունից, լիազորությունների շրջանակից և բողոքի քննության գործնական չափանիշներից ելնելով:

3. Վարչական բողոքարկման արդյունավետությունն ուղղակիորեն պահանջում է խախտված իրավունքների վերականգնման իրական հնարավորություն, ինչն իր հերթին ենթադրում է վարչական բողոքարկման վարույթում ընթացակարգային բավարար երաշխիքների առկայություն, վարչարարության բողոքարկմամբ իրական շահագրգռվածություն ունեցող անձանց բողոքարկման իրավունքի երաշխավորում, բողոքների արդարացի, ողջամիտ ժամկետում քննության ապահովում, և բողոքարկման մարմնի՝ օրենսդրորեն ամրագրված և գործնականում երաշխավորված՝ բողոքարկման արդյունքում հարցին վերջնական ու ամբողջական լուծում տալու լիազորություն:

4. Վարչական կարգով բողոքարկման համակարգի արդյունավետությունը պետք է գնահատվի ոչ միայն անհատական, այլև համակարգային մակարդակում, և այս համատեքստում վարչական բողոքարկման համակարգի արդյունավետության չափման հիմքում պետք է դրվի ոչ թե դատարանների ծանրաբեռնվածության նվազեցման ձևական չափանիշը, այլ վարչարարության՝ վարչական կարգով բողոքարկման համակարգի օբյեկտիվ և գործնականում արդյունավետ կարողությունը՝ ապահովելու խախտված իրավունքների իրական վերականգնումը:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Adeneler, Case C-212/04, *Adeneler and Others v. Council of the European Union and Commission of the European Communities*. Court of Justice of the European Communities, 18 May 2006, para. 95.

2. “Al-Nashif v. Bulgaria”. Appl. No. 50963/99, European Court of Human Rights 2002, 137 p.

3. “Boyle and Rice v. United Kingdom”. Appl. Nos. 9650/82 & 11801/85, European Court of Human Rights 1988.

4. “C. v. United Kingdom”. Commission Decision, European Commission of Human Rights 1983.

5. “Costello-Roberts v. United Kingdom”. Appl. No. 13134/87, European Court of Human Rights 1993, 40 p.

6. “Csüllög v. Hungary”. Appl. No. 36711/10, European Court of Human Rights 2011, 46 p.

7. Ćeko, A. Đanić, and Polonca Kovač. “Comparative Analysis of an Administrative Appeal in Croatian, Slovenian, and EU Law.” *EU and Comparative Law Issues and Challenges Series (ECLIC)*, vol. 4, 2020, 1065–1096 pp. available at: <https://doi.org/10.25234/eclic/11940>.

8. “Driza v. Albania”. Appl. No. 33783/02, European Court of Human Rights 2007, 116 p.

9. European Committee on the Prevention of Torture. *27th General Report on Activities*. Section on “Complaints mechanisms”, 2017, para. 87.

10. “European Standards on Legal Remedies, Complaints Mechanisms and Effective Investigations at Borders”. *Council of Europe & European Union Agency for Fundamental Rights*, 2021, 5 p., Available at: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/coe-fra-2021-effective-remedies-european-borders_en.pdf. Accessed on: 15. 02. 2026.

11. “Fisscher v. Voorhuis Hengelo BV and Stichting Bedrijfspensioenfonds voor de Detailhandel”. Case C-128/93, Court of Justice of the European Communities, 28 Sept. 1994), [1994] ECR I-4583, para.37.

12. “Golder v. United Kingdom”. Appl. No. 4451/70, European Court of Human Rights 1975, 33 p.
13. “Guide to Good Administrative Practices for Administrative Appeals”. Mary Cooke, Nilay Arat, Doğan Nadi Leblebici, Barış Övgün, Council of Europe, May 2023), 33 p., Available at: <https://rm.coe.int/guide-good-administrative-practices-web/1680abd88b>. Accessed on: 15. 02. 2026
14. “Hilal v. United Kingdom”. Appl. No. 45276/99, European Court of Human Rights 2001, 78 p.
15. “Jonkman and Others”. Joined Cases C-231/06 to C-233/06, *Jonkman and Others v. Council of the European Union*, Court of Justice of the European Communities, 4 Oct. 2007, [2007] ECR I-5149, para. 28.
16. “Kadiķis v. Latvia”. No. 2, Appl. No. 62393/00, European Court of Human Rights 2006, 62 p.
17. “Klass and Others v. Germany”. Appl. No. 5029/71, European Court of Human Rights 1978, 67 p.
18. “Kudła v. Poland”. Appl. No. 30210/96, European Court of Human Rights 2000, 157 p.
19. “Leander v. Sweden”, Appl. No. 9248/81, European Court of Human Rights 1987.
20. “Mugemangango v. Belgium [GC]”. Appl. No. 21963/15, European Court of Human Rights 2020, 67 p.
21. “Palmisani v. Istituto Nazionale della Previdenza Sociale (INPS)”. Case C-261/95, Court of Justice of the European Communities, 10 July 1997, [1997] ECR I-4025, para. 27.
22. “Payet v. France”. Appl. No. 33291/11, European Court of Human Rights 2011, 131–134 pp.
23. “Pine Valley Developments Ltd and Others v. Ireland”. Commission Decision, European Commission of Human Rights 1989.
24. “Pine Valley Developments Ltd and Others v. Ireland”. Appl. No. 12742/87, European Court of Human Rights 1991, 47 p.
25. “Preston and Others v. Wolverhampton Healthcare NHS Trust and Others”. Case C-78/98, Court of Justice of the European Communities, 20 July 2000, [2000] ECR I-3201, para. 39.
26. “Recheio-Cash & Carr”y Case C-30/02, Court of Justice of the European Communities, 30 Sept. 2004, [2004] ECR I-6051, paras. 17–18.
27. ReNEUAL. *Model Rules on Article 13 Remedies*, Available at: <https://renewal.eu/projects-and-publications/renewal-2-0?catid=2&id=29&view=article>. Accessed on: 15. 02. 2026.
28. “Rotaru v. Romania”. Appl. No. 28341/95, European Court of Human Rights 2000, 69 p.
29. “Silver and Others v. United Kingdom”. Appl. Nos. 5947/72 & 6205/73, European Court of Human Rights 1983, 114-115 pp.
30. “Swedish Engine Drivers’ Union v. Sweden”. Appl. No. 6239/73, European Court of Human Rights 1976, 50 p.
31. “Zazanis v. Greece”. Appl. No. 43765/02, European Court of Human Rights 2004, 47 p.

ADMINISTRATIVE APPEALS AS AN EFFECTIVE LEGAL REMEDY

ELINA GEGHAMYAN

*Yerevan State University, Faculty of Law, Chair of Constitutional Law, Lecturer;
“Tower International Consultants” CJSC, Legal Department, Head;
Yerevan, the Republic of Armenia*

This scientific article aims to define and identify the criteria under which administrative appeal procedures may be qualified as an effective remedy.

The objectives of the study include analyzing the right to administrative appeal within the framework of the Constitution of the Republic of Armenia and convention-based obligations as an effective means of protection; identifying the structural elements of effectiveness within the administrative appeal system from the perspective of the requirements imposed on the reviewing authority, the procedure for examining complaints, and the general standards applicable to the appeal mechanism; as well as defining the requirements for the “independence” of the body reviewing administrative complaints.

The research is conducted through doctrinal and normative analysis, systemic and teleological interpretation of constitutional and convention provisions, as well as comparative and critical methods.

As a result of applying these methods, the author identifies the key components of effectiveness within the administrative appeal system, particularly with regard to the standards applicable to the reviewing authority, the complaint examination procedure, and the general requirements of the appeal framework. In assessing the criteria applicable to the reviewing body, the author concludes that its “independence” should be evaluated not on the basis of structural or institutional status, but rather on its functional autonomy, separation from the administrative authority whose act is being challenged, scope of powers, and practical standards of complaint review. The article further concludes that the fundamental criterion for assessing the effectiveness of the administrative appeal system is its objective and practical capacity to ensure the genuine restoration of violated rights.

Keywords: *administrative appeal, effective remedy, restoration of violated rights, administrative review, functional independence, court workload, administrative body.*

АДМИНИСТРАТИВНОЕ ОБЖАЛОВАНИЕ КАК ЭФФЕКТИВНОЕ СРЕДСТВО ЗАЩИТЫ ПРАВ

ЭЛИНА ГЕГАМЯН

*преподаватель кафедры конституционного права
юридического факультета Ереванского государственного университета,
начальник юридического департамента ЗАО «Tower International Consultants»,
г. Ереван, Республика Армения*

Настоящая научная статья направлена на определение и выявление критериев, при наличии которых административное обжалование может быть квалифицировано как эффективное средство правовой защиты.

Задачами исследования являются анализ права на административное обжалование в контексте Конституции Республики Армения и конвенционных

обязательств как эффективного средства защиты; выделение структурных элементов эффективности системы административного обжалования с точки зрения требований, предъявляемых к органу, рассматривающему жалобу, процедуре её рассмотрения и общим требованиям к системе обжалования; а также определение требований к «независимости» органа, рассматривающего административные жалобы.

Исследование осуществлено с применением доктринального и нормативного анализа, системного и телеологического толкования конституционных и конвенционных положений, а также сравнительного и критического методов.

В результате применения указанных методов выделяются основные элементы эффективности системы административного обжалования, включая требования к органу, рассматривающему жалобу, к процедуре рассмотрения и общие стандарты функционирования системы. В контексте критериев, предъявляемых к органу, рассматривающему жалобу, автор приходит к выводу о том, что его «независимость» должна оцениваться не исходя из структурного или институционального статуса, а с учетом функциональной самостоятельности, обособленности от органа, принявшего оспариваемое решение, объема полномочий и практических стандартов рассмотрения жалобы. Автор также заключает, что ключевым критерием оценки эффективности системы административного обжалования является её объективная и практическая способность обеспечивать реальное восстановление нарушенных прав.

Ключевые слова: *административная жалоба, эффективное средство защиты, восстановление нарушенных прав, административное обжалование, функциональная независимость, загруженность судов, административный орган власти.*